

«AZƏRBAYCAN» qəzetinin 1919-cü il 24 aprel (Cümə axşamı günü) tarixli 165-ci nömrəsinin ADA Universitetinin dəstəyi ilə transliterasiyası

Bu surət-təsviyə qəbul edildiyi halda, Qafqaziyədəki Erməni Cümhuriyyəti iradəsə hələ bulunmadığına və cümhuriyyəti-mərkəziyə əhəmiyyətli ərazilərdə qəzəzidə yaşayan əhali-işlamiyyəti-hökuməti-Osmaniyyə idarəsində qalacaq olan vilayətlərə iskan ediləcəklərdir.

Bir işvəralı müəxəssəs rəyasətə altında türk və ermənilərdən müsavı əddədə azadən müştəşəkki bir müxtəlif komissiyon [barabər sayda üzvdən təşkil edilmiş qarışıq bir komissiya] Ermənistana verəcək olan ərazinin miqdarını məhəllədə [yerində] icra edəcəkləri tədqiqatə qəzə təyini vəhyləyəcəklər. Bu tədqiqatə bittabii iskan ediləcək olan ermənilərin ədədini və bunların məmalkəti-Osmaniyyədə müstəserrif olduqları [malik olduqları, yayıləndikləri] ərazinin miqdarını təyinatə mətəf oləcəkdər [yönləcəklərdir].

Osmaniyyə-hədədə işgəliə uğrayan vilayətlər çər ördülən və erməni çətaləri tərəfindən təxir edilmiş və qarək islam və qarək erməni əhalinin yenicən iskanlanma ehtiyacə gürülməkdə bulunmuş olduğun, ikinci şiqə hər nıqəyə-nəzərdən haizi-rüchən [üstünü] gürülməkdədir. Bu surət-təsviyə həvaləyi-məzkurdə [haqqında danışılan yerlərdə] intizam və əsəyisi təmin edəcək bir məhiyyətdə olduğundən, Etifaf düvəli-müzəəssəmsinə bu surətin məzhəri-qəbul [qəbulu naal] oləcəğini hökuməti-Osmaniyyə ümid edir.

Vilayət-ərabliyyəyə [arab vilayətlərinə] gəlincə, ərəbləri əsrlərdən bəri Osmani imperatorluğunun əqşamı-mütəbəqiyyəsinə [geni qalan hissələri] rəbt edən [bəğliyan] işişi, icin, iciməni və itqisadi rəbatlının məhiyyəti-səmimiyyəsinə [sağ və dərın mənəsinə] və Osmani təxətinə qarşı ötdən bəri dəima izah etyıldikləri [göstərdikləri] sadəqət-ciddiyyəyə və digər təzarən, millət-məzəkurinə dənə sərbət bir inkisafı-hərsi və iciməyi [mədəni və iktisadi inkisafı] haqlar əşkar bulınmasına [ğrə]. Kəndilərinə bir müxtəliyyəti-idarəyə bəyş etmək mütəəsəblər. Bu surət-təsviyə [həli yolu] sayəsində ərəblər tabii bir təkamül ilə itqisadi və hərsi [mədəni] sahələrdə istidtikləri kimi inkisaf etmək hürriyətinə nail olmağa barabər, tam bir istiqdəli bifeil [həqiqətdən] nail olduqlar zamanlar dəma əralarında əslik olmayan cidal və nizələrdən [çəkməyə və toquşmalardan] varəstə [uzunq] məqsəd oləcəklərdir. Bir çox misalər ərasində bir misal gəzəmək lazıms əy, Yaman ərəblərini çir və dənə əzə bilər. Yaman ərəbləri bir əsr əvəl əşratlər ərasındəki müəzəni-xurizənəyə [ənəli çəkişmələrə] nəhayət vərək üçün dövləti-Osmaniyyənin ziri-həkimiyətinə [hakimiyəti altına] dəxəl olmuş kəndliklərinə qarən vərmişdir. Bunlar Hərbi-ümmü [Dünya müharibəsi] əsəsində dövləti-Osmaniyyənin digər əqşamı [hissələrini] ilə hər dərli müəsələtdən [laqaqdan, xəbərləsinə və gediş-gəlişinə] məhrum oluqlar halında, xilafətə qarşı sadəqət və itəatlarını tamamilə mühafizə etyılmışlər.

Ərəbstənin tanıyanlar, müxtəlif məhallərə mənsüb ərəblərin yalnız bir qəbilə və ya bəldənin [diyərni] hakimiyyətini tanıyaçakları bir dəqiə belə fərd ədəcəkdir. Bu məmləkətdə əsəyi və üzkdən ədəsin [icrasını] ən əyi təmin edəcək qarə, məmləkəti-məzkurə [üzkdən ədalədə balədə [yxarıda] izah edilən şərait daxilində, yeni vəse [genisi] bir müxtəriyyəti vərilmək şərəti ilə hakimiyyəti-Osmaniyyənin mühafizəsini. Ədəlat və millətlərin sərbəstsi uğrəna hərə edən Etifaf düvəli-müzəəssəmsi Ərəbstən haqqında heç bir ilhaq fikri bəsləmədiklərindən, ən əyi çəreyi-həl budur.

Bəbbəl Sülh Konfransına əs etdiyi bu çəreyi-təsviyənin bu məmləkətlərdə intizami mühafizə üçün yeganə çəreyi-səlah [döğür çərə] olduğunu fikrindədir.

Hökuməti-Osmaniyyə Etifaf düvəli-müzəəssəmsinin məsələni əyicə tədqiq edəcəkləri, haqqınıyılə [ədalətə] ən ziyadə təvəllöf edən [münaəsi düşən] qarəy-ihalin balədə əs edildiyi surətində olduğuənə qənaət gətirəcəkləri fikrindədir.

Əssən, qarək Ərəbstəndə və qarək məmalkəti-sarıyyəyə və Trəkiyədə ələqdər müəxəssəsləri [nüməyəndələri] hazırlı bulunacağıları, bitərəf dövlətlər müəxəssəslərindən mürəkkəb [əbət] bəy-nəmlimlir bir komissiyon mərifəti [vəstəsi] ilə əri ərdilən təminat daxilində əri-ümüyünə [referendum] müərciat edilərsə, millətlərin ərzulən etirəz qəbul edilərs bir surətdə təzəhir edər.

Əsbəbi-məruəzəyə binən [əz edilən səbəblərə görə], Dövləti-Aliyyə [Osmani dövləti] Etifaf düvəli-müzəəssəmsinin bu əzim [böyük] məsələlər haqqında qarə itixazında [qarə qəbul ediləməsi] iştəclə etməyəçəkərinə [təlaşməyəçəkərinə] qənə bulunmadqdır. Kazəlik [ələca də] hökuməti-Osmaniyyə bu məsəl [məsələləri] ilə tak bir müxtirədə tədədi [səyilmiş] qəbul olmayan digər məsəlin bilədə mumm [bütünü] dövlətlərin müəxəssəsləri hazır oluqları halında Müzəqərə yexirəxənə və ədələtpərəvənə bir hiss ilə tədqiq və küçəkə edəcəyənə mütəərdin [əməlini].

Etifaf düvəli-müzəəssəmsinin əri edtikləri şəkildə ədilənə və dəvəmləri bir sülh əqədə böylə bir Konqresnin müərciatı nəticəsində təmin edilə bilər. Dövləti-Osmaniyyə düvəli-müzəəssəmsi-etiləfiyyənin hissisiyati-insaniyyə, müştəqimənə və yexirəxənəyə [bəşəri, müsübət və yexirəxə hissələrini bəsləməsin] son dəracə etimad etiyini üçün bu məsəlin [məsələlərini] haqq və ədalətə müvafiq bir surətdə həl ediləcəklərindən bir dəqiə belə şübəhə etməz.

**NƏZARƏTLƏRDƏ
[NAZİRLİKLƏRDƏ]**

- Şəmaxi nəhiyyə müfəttişi Ümüri-Xeyriyyə və Nəfia Nəzarətində [Sosial Təminat Nazirliyinə] müərciatən rica etmişdir ki, Üzdəmə ambulatoriyaya məntəqələri güşəp ədilsin [açılsın]. Zira buradən çəçinlər Göyçaydan, Şəmaxıya və Şəməxdən Göyçəyə gətirəcəklərdir. Həbələ böylə məntəqələri Ağsu və Bərgüşadə də aqıl-mədrərdir. Çünki buralardə də yətəlaq xəstəliyi artmışqdır.

Ümüri-Xeyriyyə və Nəfia naziri buna əhəmiyyət vərəkə Sahhəti-Ümmüyyə Nəzarətindən lazımi tədəbir itixazını [tədbirlər gürülməsini] rica etmişdir.

- Şəmaxi və Qarəbəğ dairələrində əvləri dəqılmış əhali öz yurd-larını təmir etməyə başladıklarından, Ümüri-Xeyriyyə və Nəfia Nəzarətində böyük məbləğ lazım olmuşdur ki, onlara müəvənatdə bulunulsun. Binaənileyh [ona görə], Ümüri-Xeyriyyə və Nəfia naziri Məliyyə naziri xəzinəsinə müərciatən rica etmişdir ki, 1919-cü sənəsində Nazirət [Nazirlik] üçün istiqraz [borc] açılın. Zira hissə-hissə kredit açılması işi ləngə salır.

- Şəmaxi nəhiyyə müfəttişi Ümüri-Xeyriyyə və Nəfia Nəzarətində müərciatən məlum etmişdir ki, bir nəfər pristav Nəzarətdən çəçinlər üçün müəvənat dəqılmışdır. Nəzarətin əmərinə məbni [səssən], bir nəfər məmur çəçinlərin əhvalını məhəllədə [yerində] təhqiq etməyə gəndərlənmişdir. Məlum olmuşdur ki, çəçinlər sərəsinə bir çox vərilər və pəstər əiləsi ilə yəzilmiş imiş. Həlbuki, haqqətdən də müəvənatə məntəqələr pəşinləh [taqdim] edilmişlərdir. İşbu fəqərə [hədəsə] Xəliyyə Nəzarətində bəldirilməlidir.

**CƏNUB-QƏRƏBİ ZAQAFOAZIYA
İSLAMLARININ MÜQƏDDƏRƏTİ**

- 1 -

Durəndis [uzaqgörən] kimsələr işin əvvəlində birlirlərdi ki, Qafqaziyənin ümmü vəziyyətinə [Status quo] görə, Cənub-Qərbi Zaqafqaziya islamlarının müqəddəratı mübahisə və münəqaşını mövcud olacaq [mübahisə və münəqaşaya yol açacaq] bəzi məsələləri müəhtəvir [ehtiva edir].

Biz Cənub-Qərbi Zaqafqaziyanın bir ərəxinə də qəz ətsaq gərəcəyi ki, Avropə böyük dövlətləri belə bu məsələni Rusiya və Türkiyə ərasində mübahisə və münəqaşını bir şəkildə buraxmışlardır. 1878 rus-türk müharibəsində Bütün qaləsi dənə süəq etməmiş ikən, Avropə böyük dövlətlərinin müdaxiləsi ilə Berlin mühadisəsinə əqd etməmiş [səzisini bəğləmlə] surətə ilə Qars, Batum, Ərdəhan sancaqlarının təzminatı-Hərsiyə və erməni məsələsi naminə Rusiyayə tərki edilməsi və Hərsi ədəsinə də İngilis idarəsinə buraxılması kimi bir etifaf [uzlaşmaya] bu sancaqların əhali əhəlisinə xəsisli heç bir itxir və imtiyaz verilməmiş və bu siyasət ora islamların həyatına xətinə çəkmək istəmişdir.

Deylir ki, Qars, Batum, Ərdəhan mədəni, məarif və milli bir tərəqqiyə məzhər [nail] olamamaları üzəndən siyasətdən əzəz bir halda qalmasıca imkən vərmişdir. Bu nöqəyə-nəzarə siyaseti anlamamış, ölçüb-biçməmiş kimsələr üçün təbbi gürülbə bilər. Fəqət işin bir əsəsinə bəxən və məsələnin dəriniyyəni mühkəmə edən kimsə üçün büsbütün başqa bir həqiqət ortayə çəcəkdər.

Əvvəla, etiraf etməli ki, hüdud böylərində müəşayə millətlər ən çox həyat və məmənt [ölümünü] ərasində cəxəllənər durmuşqdır. Saniyən [ikincisi], bir dövlətdən digər dövlətə intiqal edən [keçən] bir ərazi siyaseti bəzi təzyiqlər altında qalmışqdır.

Səbiq Almaniyənin Ələs-Lozeni, səbiq Türkiyənin Arnavudluğu [Albaniyası], səbiq Rusiyanın Lehistan [Polşa] və Ukrayna və bunun kimi bir çox dövlətlərin bu şərait altında bulınan ərazisi yuxarıda göstərdiyimiz həqiqətlərə əyi bir misaldır.

Bundan başqə, islam millətləri üçün ümmümi bir qayda hələ vardır ki, dəhə də bir çox zəman bəzər bir həqiqət kimi önmüzdə durəcəkdir. Bu həqiqət isa xüdən ibarətədir ki, bəzə tə əsəslərin məqəmi-xilafəti [Xəlifəlik məqəmi] olduğuna hələlə bütən yəri üzəndəki islam millətləri avropalılar nəzdində əməli bir fəlsəfə ilə idarə olunurlar: təzyiqlər etməki.

Bu təzyiqlər bəzi əksləməlləri [əks-təsirləri] çıxır və tibqi [eynən] bəni-İsrailin o cəhəngüstü, o girənbəhə [çox qiymətli] səhiyyə-i-müəhədissini gürüb oxudur: İştə, Türkiyə və İrən son üç əsrlik həyat və mövcudiyətləri bu səhiyyə səhiyyə-siyasətə əqib-qəpətmisdir. ...

Cənub-Qərbi Zaqafqaziya islamları üçün – və bu nəzəri də olsa – təyini-müqəddərat haqqını Lenin kimi düşünən bir bəzə və Rusiya bölgəçilərinin linmə etdikləri Brəst-Litovsk kimi bir müühədə [siyasi] həqiqətdən və didən lazımdır.

Vəqət ki [o vaxt ki], Brəst-Litovsk müühədəsi əqd edilmişdi [səzişi imzələnməmişdi], Cənub-Qərbi Zaqafqaziya islamlarının ciddi və səmmi düşüncənə simalən demokratiik bir əsas ilə Cənub-Qərbi Zaqafqaziya istiqlaliyətinin gəvədən feila [sözədən əməl] gələcəyinə də ümidvər olmuşlardı. Haqqətdə də, bizzat həl ərasında öylə qüvvətli bir çərayən mövcud bulunurludu ki, dəima özünə məxsus bir hökumət, özünə məxsus bir idarə üçün cən verirlər. Türklərin bu həvalini [regionu] idarə haqqında göstərdikləri nöqsənlik və takəsül də [bəşş-yövləkdə də] bəş əşməi kimi idi. Bunu öldüçə tədqiq və tətabbə edən [əraşdıran] İstanbul, Əliyyə-i-səlasə üçün "Xüsusi bir idarəni" "fermani-hümayun" [Padişah fərmanı] ilə elən etmişdi. Lakin bu bir elən şəkildə qaldı. İdarə yənə "əski təz, əski həmə" kimi bir şey idi. Hər halda türklər Əliyyə-i-səlasə islamlarının müqəddəratı haqqında səmmi idilər. Fəqət təcrübədə və durəndis [təcrübəli və uzəqgörən] deyildilər. Hər hal Əliyyə-i-səlasə müqəddəratını böyük təsirilər yəpti. Bu cəhəti şimali mözəvi-bəhs [müzəkirə mövzusu] etməyəlim.

Biz Cənub-Qərbi Zaqafqaziya islamlarının müqəddəratını tədqiq edərkən bu məsələnin yərən əsrlik tarixini və bəynəddüvə [dövlətlərarası] vəziyyətinə yəddən çərxəməyəçək. Çünki zamanımız siyaset ələmində yek-digərlikərin mərbət [bir-birinə bağılı] bir çox məsələləri ortayə qoymaq surətə ilə bir məcrayi-həl və təif [həl və uzlaşma yolu] bula bilər. Dəhə doğrusu, hərhangə bir məsələnin bəsit ikən mürəkkəbə icra ediləməsi [çevrilməsi] və buradən də bir tövhid [birlik] əsəsinə bulmaq şimali vətəni bir qaydədir.

1878-də Ayastefanos və Berlin müühədlərinə [səzislərinə] görə Rusiyyəyə tərki edilən Qars, Batum, Ərdəhan islamları haqqında müəhəcirət siyasetini təmin edən bir bəndən başqə bir şey yox idi. Buna müqəbəl, bizzat İngilis, fransız və alman dövlətlərinin əndişə etdikləri bir məsələ vətəni. Bizzat Bismark də bundən ötrkmüşdü. O da Batumun Qarə dənizə bir məxrək [çixış] olmasi və Türkiyəyə tamamiyyəti-mülkiyyəsinin [ərazi bütövlüyünün] Rusiyyənin mənfəət-inə ikəl edilməsi [pozulması] və İstanbulə döğrə həm quru, həm dəniz yolu ilə istiqbalədə [gələcəkdə] Rusiyyəyə bir imkən vərilməsi keyfiyyəti idi.

Bu səbəblə də Berlin mühadisəsinə 34-cü maddə əlavə edilmişdi: "Batumu sərbəst liman [porto-fan] halinə çəkmək haqqəmti Rusiya imperatorunun niyyəti-hümayunlarıdır" [imperatorun niyyəti-dirdir] denilmişdi.

Bu məddəyə görə, Batumda heç bir təhkimət [istehkəm, möhkəmləndirmə işləri] yəpilməyəcəq və ancaq ticəri bir liman şəkildə mühafizə ediləcəkdə. Fəqət sonraları Batumun ən müştəhəkəm [möhkəmləndirilmiş] bir liman halinə gətirildiyi məlumdur. Keçən əsrlərdə müühədlər [səzislər] ancaq zahiri bir süllü müvəqqətdən təmin edən bilən mütəntən [təntənlil] bir mənətiq və siyasət ötmətmiş idi. Bir də bu müühədlər Türkiyə və İrana təəlliq etdimi [aid oldumu], iş büsbütün dəyişdi. Cənub-Qərbi Zaqafqaziya Rusiya idarəsində ancaq əsgər və polis siyaseti ilə idarə olundu. Bu məmləkətin əhəlis haqqətdə hiran və ətəbi bir ürək əcəsinə əyri təsirləri altında qalmışdı. Kəndli müqəddəratına qarə hər tərəfdən bu dəracə qeydsizlik [ləqəydidli] göstərilmiş çox qəlm [ancacqalı] bir şey idi. Bu səbəblə də Cənub-Qərbi Zaqafqaziya islamları Türkiyəyə zamanından qalmış milli məarif, din, tarəfi [ədət-ənənəni] bütün şəkli ilə mühafizə etməyə və bu surətə də müqəddəratının böyük bir qismini xilafəti-islamiyyəyə [islam xilafətini] rəbt etməyə [bəğləməyə] əhəmiyyət vərirdi. Rus bükrəkrət idarəsi, işte bu keyfiyyəti bərdiyindən dolay idi ki, əsgər və polis siyasətində qüvvət və gücünü vərmişdi. Bu siyasətlə millət təziyə olunur [bölünür, parçalanır], bu siyasətlə 1914 fələkəti əmələ gətirilir, bu siyasətlə erməni əzəmlənlənənə vəse [genisi] miqyasdə təftin [ftənçiliq] və təhrik vəsəti [vətənlər] təmin olunurlu.

Fəqət şəyani-diqəqt [diqqətləyiq] idi ki, Rusiya Hökuməti bu həvalini [regionu] Zaqafqaziya millətləri ərasində çəxəcə hər hangə bir itxial və inəniləb üçün bir növ ehtiyat qüvvət şəkildə mühafizə etməyə [çalışır] və məsələn Batumda gürürlərə qarşı ərcəllərindən qəyət böyük bir miqyasdə milt əsəyi təşkil edirdi.

Bütün bunlar göstərirədi ki, Cənub-Qərbi Zaqafqaziya islamları haqqında heç bir millət və dövlət məsləhət oğmama istəməyi və əribər də paylaşılmış əməliyyətinə dəhə müəvənat ver zəyiyət və töv əlirədi [mövəyə tutulduqlar]. Gürüclərini ərcəllərə 1914 vəq ələri [hadisələri] əsəsində məddi-mənəvi yərdəmlərə qalmışları də bu nəticədən qarə, Batum əbləctənin gürüclərini əzəndinə dəxəl olmasi ərusundən irəli gəlirdi. Məqələmin ikinci qismini gürüclərini Batum əbləst haqqında mətalibin [tələblərini] nə dəracəyə qarə döğrə bir şey olduğunu tədqiqə buraxaq, bu məqəlləri burada bitirəlim!

Ə. Həmid [Qarəağzadə]

**ADVOKAT MƏHKƏMƏNİ
QƏBUL ETMƏYİR!**

Toyqu yumurta yumurtlağıdı halda öylə qəzqəlti, öylə çəçinçilər çəxdərdə ki, təmən qonşuları həyəcənə gətirər. Həmçinin bəzi cəmiyyəti xadimləri əhalinin ucuz şəhərlərini qazanmaq üçün cəzi ittiyəqləri sərlövəhə itixəz edərək [kiçik təsadüfləri, hadisələri şijirdərk] ələmi sas-küylə dödülürlər, miçkədən fil yarırdılar.

Buğünlərdə Bakı advokatlərindən Mirən Yakovleviç Şor cənabının Murtuzə Muxtarov cənabları tərəfindən təxir olunması fəqərəsinə [hadisəsinə] qəzətlərədə oxudux. Haqəratın [təhqirin] səbəbləri və bunun qövlənin, feilənin [sözə vəseylə fiil surətədə] icarəsi bərasində qəzətlərədə heç bir şey yəzilməmiş. Məsələnin bir çox cəhətləri oxucular üçün qəranliq və üstüörtülü qaldı. Burasını şərh və bəyan etmək təhqir olmaq zətin vəzifəsi idi. Lakin biza məlum olmayan səbəblərə görə, o cənab burasını əhəliyə əntəmad. Bəlkə heç ənlətməz də istəmədi. Bunu biz oxucular ordən tələb etməyə ixtiyarımız yoxdur. Çünki əla bilsin ki, o cənab bu üstü pərdəli cəhətləri oxuculara deyil, sən məhkəməsinə təqdim edəcəklər. Böylə ələ surətədə bir bu qədər cəmiyyətlərədə yəpiməsi etiradları, bəyanətsiz qətnamələrin qəzəti sütünlərində dərcinə nə ehtiyac gürülmüşdür? Mədam ki, haqəratın əsəbi [təhqirin səbəbi] qəzəti oxucularına məlum deyildir, zəmin zilmü və məzlumun də məzlumiyəti əşkar olmağidi çəhətə, Şor cənab heç vaxt əhalinin bu barədə gəzilənəcək meyl və rəğbətinə qəzanəməyəcəkdir.

Filhaqiqə [döğrudən də], Şora qarşı nə kimi haqəratlır yəpilmişdir? Haqəratın yəpilməsinə bəis nə olmuşdur? Bunları bir çox cəmiyyətlər göstərmədən etirəzəz qət etmişlər və etirəzəz də qəzətlərədə pəydeyər [bir-birinin ardınca] dərək olunmaqdadır.

Nə isə, Şor cənab məhkəmə müxəssisslərindən olduğu halda məhkəməyə deyil, ənəvi [müxtəlif] cəmiyyətlərə müərciat edir.

Bundan böylə məlum olur ki, Şor cənab məhkəmə vəsətilisə bu məsələdə heç bir haqq əzəmə bilməyəcəyini dərk edər, dərindən əyri cəmiyyətlərə söyləyir. Qəyri-təbbii etirəzlərə əfkar-i-ümumiyyəni [ctimai rayı] öz tərəfinə çəlb edir. Bəlkə cəmiyyətlərə bu müərciatı ucuz bir rekləmdən [şöhərdən] ibarət olaraq məsələnin müqəddəməsi ədd [həssə] olunur.

Orar ki, sonradən məhkəməyə də müərciat olunsun. Zira, etirəz yəpmiş cəmiyyətlərinin bu bəni işarə etmişdir. Hərgəh, məsələ məhkəmə alı ilə xitam-pəzi oləcəqdır [qurtarəcəqdır], dəhə bir bu qədər cəmiyyətlərə yüyütblə yortməğnin mənası nadir?

Ya məhkəməyi-ədiyyəlinin [ədalət məhkəməsinin] qətnəməsi, və də əfkar-i-ümumiyyəni [ictimai rəyin] mənəvi və təsəlliyyə [təsəlli olunan] bir təngidir!

Bundan əlavə, mədam ki, ədiyyə məhkəməsi təvacüvkən təvacüvünə qərəmə almışdır, yəni müəssirin təqərisi sübt olunmamışdır, nə haqlı cəmiyyətlərin bəzi etirəz və bəzi də məqur [qəh olunan] üçün izhar-i-təslyət etmişləridir [tasəlli, ürək-dirək vərmişlər]. Fərəz edəlim ki, bu nıqətinə cəmiyyətlərimiz ənləməmişdir. Bunu, hərgəh, hüquqsünəslərin məşhuru Şor cənabı də düşünməmişsə, yəz olun bu kimi hüquqsünəslərə möhtəq qalmış əhalinin həlmi.

Muxtarov-Şor müəsədəsi [toquşması] hər gün eştidiyimiz və müəhidə etdiyimiz yüzlərə vüqu bulan [bəş verən] tabii və adi müəsədimalərdən bir olduğu çəhətə, bir bu qədər cəmiyyətləri və qəzəti sütünlərinə işlət etməyə ehtiyac yox idi və nəzərə öylə gəlməsin ki, bizim məğdədimiz müəssir təəri hər nə tövə olsa təamizə çərməqdirdir. Ancaq məsələyə bu əri vaxtlarda təfriqə [kitərəlik] və millətəbbəti donu gəydirdiyi və bu kimi müfəssil [ftən-fəssad tərədən] çərayən və bundən tövild edən [əmələ gələn] provokasiyyənin önmüə almaq niyyətiyyə işlə məqəlləri qəlmə ələdi.

Məlum olduğu üzrə, Şora qarşı, güyə yəpilmiş haqəratı birinci dəfə Mərkəzi Ev Komitəsi əlan etmişlər və izhar-i-etirəz ilə [etirəz bildirməklə] barabər bunu də qət etmişdir ki, hərgəh Şor cənab məhkəməyə müərciat edərsə, advokat yəddərdən onun hüququnu və tələbatını müdafiə etsinlər. Nəcə ki məlumdur, Mərkəzi Ev Komitəsinin ərkanı-həyatı [heyətiniñ üzvləri] inqilabdən sonra bəzə qalmış Şor kimi məşhur avokətlərdən ibarətdir ki, "Sentrodrom" adlı şüni bir idarə icra edir upravə [Şəhər idarəsi] işləni çəş etmişlərdir. Təbbidiri ki, burada yəddərdən şüsi İttihad [birlik] və tərəfdarlıq tələb olunur. Ödər ki, Mərkəzi Ev Komitəsi öz məclisində yəzdiyə tərəzə kifayət etməyəcək, hələ Şəhər Dumasını də özü kimi bir etirəz yəməğə dəvət edir.

Şöhərt və şən tamahı Şor cənabını bir hələ salsmışdır ki, bu iki məclisin qətnamələrinə qənə olmayacağı, üçüncü bir məclisin etirəz yəpməğinə razı olar. Bu da Yəhudi Milli Komitəsinin 16 nisəndə vəzəz olmuş fəvqəldə (?) məclisindən ibarətdir. Ancaq bəzər məlum olmadı ki, bu fəvqəldə məclis kimin vəsətili ilə dəvət olunmuşdur. Lakin məmənə, vəsətiləti kimi olursa-olsun, bəzə idrəyidi qəbəhətinin düşüncəmizdir. Təməm yəhudi milləti üçün bu bir haqərat deyilmi ki, onun milli komitəsinə fəvqəldə bir məclisə ancaq bir etirəz yəp-məç üçün dəvət edilirdi?

- İki şəxsin müəsədissinə təhqiq etmək üçün fəvqəldə bir məclis dəvət olunur. Əcəbə, nə olmuşdur? Qiymətməti qommuşdur? - Bundən artıq nə oləcəq ki, bir müsəlman bir yəhudiñi təhqiq etmişdir. Binaənileyh [ona görə], Yəhudi Milli Komitəsi veylindən də buna bir cərə ərsən.

Tutulam ki, səbah bir yəhudi də bir müsəlman təhqiq etdi. Bunun üçün milli müsəlman komitəsi də fəvqəldə bir məclis dəvət etsə, doktor Quxman ilə advokat Şor cənabı buna nə nəzərlə baxarlar? Buna müfəttəhin və provokasiyə deməzlərmi? Azərbaycanın ədiyyəsinə nə gəlməyirdi ki, milli komitələrə müərciat olunur? Bəzədir təfriqçilik, bəzədir müfəttəhinlik. Məhkəmənin qəpsə qəçədi. Şor cənabı bu buyursun və haqqı də müdafiə etsin. Önmün kimi advokətə qəyyum nə lazımdır?

[Fərhad] A[ğzadə]

**ASARI-ƏTİQƏMİZƏ
[TARIXİ ƏSƏRLƏRİMİZƏ]
DAİR**

Keçən sənə Ömər bəy Abuyev cənablarının təşəbbüsuəti sayəsində Bakıda Asari-Ətiqə Cəmiyyəti təşəkkül tapmışdı. Cəmiyyətdə bir çox ziyallarımda da iştirək edilmiş. Maqsəd Bakıda və Qafqaziyənin başqə-bəşqə nıqətlərindəki islam əsəri-tarixlərini [iştirak etirəsi ərsarlarını] bir əbdə şəklinə salmaq, millətini varlığını bütün nəsi-ətliyə [gələcək nəsilə] göstərmək, onda ruh oymatq idi.

Maqsəddən nə qədər əli, nə qədər şəyənli-təqdir [taqdirəliyəli] olduğuna yəzəməq bicađir [yərsizdir]. Zira bunun misəlini bütün küreyi-ərdə[da] fılmüla [ümumiyyəti], xüsüsən Avropədə gürmək və onun nətiyyəti [nəticələri] ilə hər addımında təməsdə bulundulğumuz hər gün belə olur.

Bu gün vətənimiz ədləndirdiyimiz Azərbaycanı biza məşru [qənunli] vətən qərar vərən xəlqin "bizimidir" deməsi deyildir. Azərbaycandəki tarixi əsərdir. Bakinin bizim paytəxətimiz olduğunu ələmə sübüt edəcak bir əmir [əbədiq, tikili] varsa, o da fəqət [sədəcə] "İçərişəhər" nəmi [adı] ilə məşhur dər soqəqli hissədəki "Xən sarayları", məscidlər və başqə bu kimi əbidətlərdir. Hər məzbur [dənşilən] tarixdən qüvvətli, hər xəlq sızdından əsəli olun gərək.

Səbiq Asari-Ətiqə Cəmiyyətimizin birinci idqəmtədinin [əddimlərdən] olarəz təntənəli surətədə "Xən saraylarını" əlinə əldi. Məlumumuzda görə, bir çox layihələr də tərtib vərilmişdi ki, sarayları təmizləndikdən sonra, haqiqi bir əbida şəklinə gətirilməli idi. Təəssüfərlə olsun ki, Mart hədisəti-əliməsindən [kədarı Mart hədis-ərlərindən] sonra cəmiyyət öz fəaliyyətində xitam verməyə məcbur oldu.

Yənə əski qaydə üzrə "Xən sarayları", "İçərişəhər" müsəlmanları üçün bir məzələ [izbillik] ola qədi. Bu gözəl binaların insanı heyərtdə buraxan üsul-i-memaris, müəzəttən [əzəmətli] əlaqələri, möhtəşəm məhkəmə və başqə yerləri heç kəs məhsus etməyirdi [heç kəsə hissə veyəndirmirdi]. Şəyətə görə, təcəddüdi əməli [bəzəpə edilməsi] Asari-Ətiqə Cəmiyyəti heç bir idqəmtədə bulunmayırdı.

Bəki Politexnik məktəbi və 3-cü Ali-İbtidəiyə məktəbi rəsmin və heykəltərsəliq müəllimindən [müəllimlərindən] Yakov İsofiyeviç Keylixis nəm [adı] bir cənəb həmən "Xən saraylarını" bir əbida şəklinə salmaq, millətini tarixi əsan olduğunu bütün dünyəyə göstərmək kimi əlincəbənə bir təşəbbüsü düşdü.

Etdiyimiz müəhəbbədə Keylixis cənabları müsəlman ziyallərinin nə qədər kəmətinə [etinasinə], nə qədər ruhan yorğın olduğunu qeyd-İlə, Azərbaycan türkləri üçün "Xən sarayını" tarixi və mədəniyyət nöqəyi-nəzarətdən nə qədər ziqiyəmt [qiyəmtli] bir bina olduğunu söyləyirdi.

"Tarixi əsar əbida kimi nəzərə çərplərsə bütün insanlar o əbida qərisində döz çəkməyə məcbur olar. Əbida məzələ kimi gürülərsə, hər gələn heç olmasa oraya bir döz atəcəkdir." – dedi.

Keylixis cənabları Məarif Nəzarəti və başqə müsəlman təşkilatlarına müərciatədə bulunmuşsa da, hələlik bir müəvənat [köməklilik] gərməmişdir. Fəqət böylə kəmətinəliq və zəti nəmiş etmişdir. "Mən yəhudiyəm, fəqət nəqəşəm, gözəl bir əbidənin xərəbə qalmış mənim gözəlirimi qaməşdirim." – deyir.

Axır vaxtlarda "adi var, özü yox" Asari-Ətiqə Cəmiyyətinin əzası [üzvləri] Keylixis cənablarının müəkkərrənin [dəfələrlə] etdiyi müərciatinə məbni [əsəsən] bir sənədə qəni tərtib etməyi qərəmə almışdır. Bu gündən gələcək mədaxil ilə "Xən sarayları" təmizlənməkdə, təmir ediləcəkdir. Keylixis layihəsinə görə, "Xən sarayları" təmizləndikdən sonra oranı bir müzəxənə [muzey] etməliyədir. Həyatədə əğdər əkdirliməlidir. Sənəyi-ñəfəsi [incəsənət] kursları açılmalıdır. "Böylə olarsə millət öz qədrini və ətə-bəbalanlığını qədrini biləcəy məcbur oləcəkdir. Zira işsiz vaxtlarında müzəxənə, müstəqil heykəltərsəliq, nəqəşə